

JACEK GŁAŻEWSKI

Rewizja kanonu. O serii „Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej”

«pl.it / rassegna italiana di argomenti polacchi», (VI) 6, 2015, pp. 199-204

Bez względu na wiarę w możliwość uprawiania historii literatury „bez gniewu i upodobania”, a więc z należytą dozą naukowego obiektywizmu i warsztatowej powagi, historycy literatury – tak samo jak przedstawiciele innych pokrewnych dyscyplin humanistycznych – dają w swych pracach świadectwo statusu świadomości badawczej swoich czasów. Niezależnie od deklaracji metodologicznych, inklinacji teoretycznych czy sympatii pisarskich, w rozlicznych studiach i monografiach odnotować można rejestr specyficznego typu spostrzeżeń oraz uwag, które charakteryzują horyzont intelektualny dociekań literaturoznawczych danego okresu. Jednym ze stałych elementów owego retorycznego inwentarza jest wyrażane na niezliczone sposoby przekonanie, że dane zagadnienie badawcze nie było do tej pory przedmiotem zadowolającej analizy. Argumentem pomocniczym bywa tutaj często niewiarygodnie rozpoznany, a nawet zapoznany korpus źródeł historycznoliterackich. Choć tak zarysowanemu wyjściowemu stanowisku wydają się przeczyć szczegółowe przypisy mieszczące bibliograficzną historię wskazanej problematyki, to nie sposób nie zauważyć, że znaczna część książek naukowych, stanowiących „urobek” polskiego życia akademickiego, obraca się w zakętym kręgu tych samych nazwisk, tytułów, kluczy interpretacyjnych. Przy czym mowa tu nie o krótkotrwałych modach intelektualnych, które szybko przemijają, okrywając truchła swych akolitów pyłem ideologicznych starć i politycznych deklaracji. Rzecz raczej w doborze źródeł – jego nieprzemijającej ortodoksji nie usprawiedliwiają nawet rozważania poświęcone najwybitniejszym twórcom. Częstotliwość ukazywania się – nieomal zawsze odkrywczych bądź rewolucyjnych – „monografii” czy „syntez” bywa bowiem odwrotnie proporcjonalna do ich rzeczywistej jakości.

Tym bardziej cieszą więc inicjatywy naukowe, które wychodzą naprzeciw potrzebie historycznoliterackich przewartościowań, oferując badaczom dostęp

do tekstów mniej znanych, zapomnianych czy źle zapamiętanych. Jedną z nich jest afiliowana przy Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego seria edytorska „Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej”¹.

Wzrost zainteresowania piśmiennictwem okolicznościowym i popularnym przypada w literaturoznawstwie polskim na okres międzywojenny, kiedy to swoje pierwsze książki na ten temat przygotowują Juliusz Nowak-Dłużewski oraz Julian Krzyżanowski (aczkolwiek ich najważniejsze prace ukażą się po drugiej wojnie światowej)². Refleksji analityczno-interpretacyjnej już wówczas towarzyszy przekonanie, że teksty należące do owego nurtu są doskonałym świadectwem wyobraźni, mentalności i przekonań przeciętnych mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej. Z tego też powodu teksty okazjonalne, ulotne, popularne stały się nieodłącznym elementem egzemplarycznym w studiach na temat obyczajów staropolskich XVI-XVIII wieku – przykładem prace Jana Stanisława Bystronia czy Władysława Łozińskiego³. Z czasem jednak literatura uzyska tu swą przedmiotową odrębność, czego dowodzą m.in. prace Edmunda Kotarskiego, Stefana Nieznanowskiego, Edmunda Rabowicza⁴.

Nie ulega jednak wątpliwości, że nawet najbardziej szczegółowe studia historycznoliterackie, będące efektem bogatych kwerend archiwalnych oraz bibliotecznych nie zastąpią bezpośredniego kontaktu z tekstem opracowanym zgodnie z wymogami stawianymi edycjom krytycznym: opatrzonym wstępem, objaśnieniami, wyposażonym w aparat krytyczny. Wiadomo zaś, że filologiczne

¹ „Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej”, redakcja naukowa serii Radosław Grzeskowiak, Roman Krzywy (redaktor naczelny), Izabela Winiarska-Górska, Warszawa 2007-2015 (t. I-XIV: Wydawnictwo Neriton, t. XV-XX: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa).

² Por. JULIUSZ NOWAK-DŁUŻEWSKI, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce*, t. 1-6, Warszawa 1963-1980; JULIAN KRZYŻANOWSKI, *Romans polski XVI wieku*, Lublin 1934; IDEM, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1935, a także *Proza polska wczesnego renesansu, 1510-1550*, Warszawa 1954.

³ Por. JAN STANISŁAW BYSTROŃ, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*, t. 1-2, Warszawa 1976; WŁADYSŁAW ŁOZIŃSKI, *Życie polskie w dawnych wiekach*, Warszawa 2006.

⁴ Por. EDMUND KOTARSKI, *Gdańska poezja okolicznościowa XVII wieku*, Gdańsk 1993; IDEM, *Gdańska poezja okolicznościowa XVIII wieku*, Gdańsk 1997; STEFAN NIEZNAŃSKI, *Poezja polityczna*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. Teresa Michałowska, Wrocław 1990, ss. 649-654; IDEM, *Barokowa poezja polityczna*, [w:] *Problemy literatury staropolskiej. Seria trzecia*, red. Janusz Pelc, Warszawa 1978, ss. 295-317; EDMUND RABOWICZ, *Okolicznościowa literatura polityczna*, [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. Teresa Kostkiewiczowa, Wrocław 1996, ss. 338-351. Wśród ważnych prac należałoby wymienić dodatkowo: JADWIGA KOTARSKA, *Poetyka popularnej liryki miłosnej XVII wieku w Polsce*, Gdańsk 1970; LUDWIKA ŚLĘKOWA, *Muza domowa. Okolicznościowa poezja rodzinna czasów renesansu i baroku*, Wrocław 1991.

rzemiosło nie należy do umiejętności łatwych. Paradoksalnie, odpowiedzialność naukowa edytora tekstów staropolskich jest w jakimś sensie dużo większa niż interpretatora. Wydawca ma bowiem obowiązek najlepiej jak to możliwe zrozumieć sens opracowywanego przez siebie dzieła, uporządkować jego odmienne redakcje, przywołać historycznoliterackie konteksty, wyznaczyć zasadniczą oś lektury. W pracach czysto interpretacyjnych, w których dzieło bywa często tylko egzemplifikacją naukowej hipotezy, wskazane wyżej elementy nie zawsze są obecne. Czyni to z wysiłku edytorskiego bardzo specyficzny typ aktywności badawczej, nie zawsze w należyty sposób docenianej.

Redaktorzy serii „Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” postawili przed sobą ambitne, kompleksowe zadanie. Po pierwsze, zaoferować odbiorcom wartościowe edytorsko opracowania wybranych utworów piśmiennictwa staropolskiego z okresu renesansu i baroku. Po drugie, zaproponować czytelnikom teksty, które ze względu na ich pomniejszą rangę nie zakorzeniły się we współczesnej świadomości historycznoliterackiej, choć – biorąc pod uwagę ich treść, strukturę, kompozycję, walory ideowe – byłyby z pewnością warte zainteresowania.

Pierwsza część zadania zyskała swoje wzorcowe rozwiązanie. Nie mogło zresztą być inaczej, skoro inicjatorzy serii należą do grona najlepszych edytorów i wydawców literatury staropolskiej. Ich wysiłkowi analityczno-badawczemu współcześni odbiorcy zawdzięczają dzieła twórców tej miary, co Hieronim Morsztyn, Samuel Twardowski, Mikołaj Sęp Szarzyński i wielu innych, których teksty opracowywali m.in. dla potrzeb prestiżowej „Biblioteki Pisarzy Staropolskich”, zainicjowanej przed dwudziestu laty przez prof. Adama Karpińskiego. W kolejnych tomach „Biblioteki Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” widać zresztą warsztatowe wpływy „warszawskiej szkoły” edytorstwa krytycznego⁵, choć nie można mówić tu o prostej kontynuacji – część rozwiązań tekstologicznych wyraźnie odróżnia od siebie obydwie wydawnicze przedsięwzięcia (np. kwestia minuskuły na początku wersów).

Realizacja drugiej części zadania była już bardziej złożona i związana z całościową koncepcją serii. Ta z kolei polegała na przemyślanym wyborze tekstów, które warto zaoferować współczesnemu odbiorcy. Jest to – jak się wydaje – kwe-

⁵ Por. ADAM KARPIŃSKI, *Edytorstwo i krytyka tekstu w Polsce u progu XXI wieku. Kontynuacje i wyzwania*, [w:] *Humanizm i filologia*, red. Adam Karpiński, Warszawa 2011, ss. 491-512.

stia fundamentalna, ponieważ stosunkowo łatwo popełnić tu błąd, polegający na swoistym braku kontroli równowagi. Rzecz przecież nie w tym, aby udostępnić każde dzieło zachowane w rękopisie lub druku, lecz by z owego udostępnienia uczynić sensowne działanie kulturotwórcze.

„Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” stanowi w tym kontekście bardzo interesującą i zrównoważoną propozycję lekturową. Wśród wydanych dotychczas poręcznych tomików znalazły się bowiem pomniejsze, choć istotne w perspektywie pełnego dorobku artystycznego, dzieła pisarzy wybitnych, ale również teksty dotychczas mniej eksponowane w badaniach historycznoliterackich. Do pierwszej grupy należą m.in. utwory Stanisława Morsztyna (*Smutne żale*), Wacława Potockiego (*Smutne zabawy*), Jana Rybińskiego (*Księga elegii podróżnych*), Samuela Twardowskiego (*Epitalamia*, poemat *Książę Wiśniowiecki Janusz*). Do drugiej grupy zaliczyć można np. dziełka Jakuba Łącznowolskiego (*Nowe zwierciadło, modzie dzisiejszego stroju akomodowane*), Jacka Mijakowskiego (*Kokosz*), Eliasza Pielgrzymowskiego (*Apostrofa panegyryczna*), Jakuba Podhoreckiego (*Nemesis kraju północnego*), Tobiasza Wiszniowskiego (*Treny*).

202

Widać zatem, że redaktorzy serii starali się odzwierciedlić w niej w miarę rzeczywisty obraz piśmiennictwa okolicznościowego i popularnego epok dawnych, przedstawiając teksty o bardzo różnorodnej wartości artystycznej, co właściwie jest cechą każdej epoki. Znaczenie artystyczne utworów, a zatem pośrednio również uzasadnienie krytycznego opracowania, zostało omówione we wstępach, stanowiących rodzaj ścisłego wprowadzenia do problematyki istotnej dla prezentowanego tekstu – nie ma tu w gruncie rzeczy miejsca na swobodne i rozwlekłe dywagacje, które częstokroć cechują prace historycznoliterackie. Pragmatyka wywodu służy zasadniczemu celowi: prezentacji dawnego dzieła, z całą jego nieoczywistością literacką, aparatem symboliczno-znaczeniowym, intertekstualnym kontekstem oraz ideową wymową.

Dzięki takiemu podejściu, seria „Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” pozwala w nowy sposób spojrzeć na historię dawnego polskiego piśmiennictwa. Nie oferuje może perspektywy rewolucyjnej, ale z pewnością umożliwia rewizję dotychczasowych ujęć w dwojakim tego słowa rozumieniu. Po pierwsze, uzupełnia wiedzę o dokonaniach artystycznych najwybitniejszych pisarzy, poszerzając kanon ich dorobku o dzieła mniejszej rangi –

niesłusznie skazane na pobyt w historycznoliterackim czyścicu, natomiast będące wiarygodnym świadectwem kultury literackiej XVI-XVII wieku, a także przykładem wielu interesujących zjawisk z zakresu historii życia społecznego, np. stosunków klientalnych ówczesnej Rzeczypospolitej. Po drugie, rewaloryzuje korpus piśmiennictwa dawnego, wskazując na utwory ponad wszelką wątpliwość czytane i komentowane przez współczesnych. Dzisiejsza historycznoliteracka wizja dawnej kultury jest bowiem rodzajem intelektualnej hipotezy, konstruowanej na bazie dostępnych, a przecież niepełnych i przez całe dziesięciolecia przewartościowywanych źródeł. Tomiki publikowane w ramach serii „Biblioteka Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” umożliwiają nieco bardziej realistyczne spojrzenie.

Istnieje jeszcze jeden element o charakterze „rewizjonistycznym”, który – w perspektywie działań edytorskich – odnosi się nie tylko do piśmiennictwa okolicznościowego czy popularnego, ale po prostu do konstrukcji całego kanonu literatury staropolskiej. Otóż, profesjonalne edycje krytyczne pomniejszych dzieł nakazują przyrzeć się dostępnym współcześnie wydaniom utworów, uznawanych za największy skarb dawnego piśmiennictwa. Na nową, wiarygodną filologicznie edycję zasługują przecież – a to jedynie pierwsze z brzegu *exempla* – publicystyka polityczna Stanisława Orzechowskiego, *Niepróżnujące próżnowanie* Wespazjana Kochowskiego, *Emblemata* Zbigniewa Morsztyna...

Chciałoby się wierzyć, że kolejne tomiki publikowane w ramach „Biblioteki Dawnej Literatury Okolicznościowej i Popularnej” są częścią szerszej filologicznej fali, która w przyszłości obejmie również arcydzieła literatury staropolskiej.

W serii dotychczas ukazały się:

T. 1: Samuel Twardowski, *Epitalamia*, oprac. R. Krzywy (2007)

T. 2: Stanisław Morsztyn, *Smutne żale po utraconych dzieciach*, oprac. D. Chemperek, R. Krzywy (2007)

T. 3: Jacek Mijakowski, *Kokosz panom krakowianom w kazaniu za kolędę dana*, oprac. R. Mazurkiewicz (2008)

T. 4: Tobiasz Wiszniewski, *Treny*, oprac. J. Wójcicki (2008)

T. 5: Kadasyłan Nowokracki, *Fraszki i facecje*, oprac. R. Grzeškowiak (2009)

T. 6: Paweł Palczowski, *Kolęda moskiewska*, oprac. G. Franczak (2010)

- T. 7: Jakub Dusza Podhorecki, *Nemesis kraju północnego*, oprac. A. Oszczyda (2010)
- T. 8: Stanisław Dobiński, *Świt wierszów na święta Najświętszej Maryi Panny świata wydany*, oprac. R. Mazurkiewicz (2011)
- T. 9: Abraham Roźniatowski, *Utwory okolicznościowe*, oprac. R. Krzywy (2011)
- T. 10: Eliasz Pielgrzymowski, *Apostrofa panegiryczna*, oprac. B. Awianowicz (2012)
- T. 11: Wacław Potocki, *Smutne zabawy*, oprac. zespół pod kierunkiem R. Krzywego (2012)
- T. 12: Jakub Łącznowolski, *Nowe zwierciadło modzie dzisiejszego stroju akomodowane*, oprac. P. Borek, E. Wrona (2013)
- T. 13: Samuel Twardowski, *Księżę Wiśniowiecki Janusz*, oprac. R. Krzywy (2014).
- T. 14: Hieronim Morsztyn, *Wiersze padeuskie*, oprac. R. Grześkowiak (2014)
- T. 15: Stanisław Reszka, *List do Szymona Szymonowica*, oprac. i przekład A. Masłowska-Nowak, K. Tomaszuk (2014)
- T. 16: Lenart Gnoiński, *Łzy smutne*, oprac. A. Oszczyda (2014)
- T. 17: *Dwa kazania wygłoszone po śmierci Tomasza Zamoyskiego*, oprac. B. Czarski (2014)
- T. 18: Krzysztof Stanisław Zawisza, *Miłość bez odmiany mocna jako śmierć*, oprac. R. Rusnak (2015)
- T. 19: Jan Rybiński, *Księga elegii podróżnych*, przekład E. Buszewicz, wstęp i oprac. E. Buszewicz, W. Ryczek (2015)
- T. 20: *Historia o szlachetnej a pięknej Meluzynie*, oprac. R. Krzywy (2015)